

Användbart! #2/2022

om arbetsmiljöforskning

Tema:

Kris och trygghet

**Kriser och katastrofer
- en arbetsmiljöfråga**

**Viktigt att planera för
den mänskliga faktorn**

**Lantbrukare är
oroliga för aktivism**

Krisberedskap har blivit ett nödvändigt ont

Allt förändras hela tiden, så är det ju. Så också samhället och världsläget.

Men personligen tycker jag att utvecklingen i världen just nu går åt fel håll.

Inte minst med tanke på klimatkrisen som för med sig en rad konsekvenser som vi behöver förbereda oss på.

Samtidigt har vi precis tagit oss igenom en pandemi, sett flera attacker mot elever och personal på skolor och ett ökande våld mot sjukpersonal. För att ta några exempel. Men om det är någonting som på allvar gjort oss krismedvetna, så är det Rysslands invasion av Ukraina. I det här numret av Användbart ägnar vi oss därför åt kris, krisberedskap och trygghet.

Kriser och katastrofer påverkar också arbetsmiljön, men det är inte alla som ser den kopplingen. Det menar Jonas Borell, som forskar i arbetsmiljöteknik vid Lunds tekniska högskola. Han menar också att den oro som många bär på, kan lindras genom en bättre krisberedskap. Men att krisplanen behöver anpassas utifrån olika typer av kriser. Dessutom är det inte säkert att alla reagerar likadant vid en kris. Inte heller är det säkert att en evakuering är den bästa lösningen när något händer. Inom forskningen talas det i stället mer och mer om inrymning, något som troligen är en bättre strategi vid till exempel en attack på en skola.

Anna-Maria Teperi är professor och arbetar på Arbetshälsoinstitutet i Finland. Hon har tagit fram ett verktyg för hur den mänskliga faktorn ska tänkas in i krisarbetet. Det

Foto: Sasha Maksymenko/Flickr

är viktigt eftersom den mänskliga faktorn till och med kan vara själva orsaken till en kris ibland. Så var det ju som bekant i fallet Tjernobyl. Och det verktyg som Anna-Maria Teperi utvecklat används numera till exempel vid kärnkraftsverk, men också inom sjöfarten.

I våra lantbruk växer oron för att utsättas för djurrättsaktivister. Nu har forskare vid Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, och Kungliga tekniska högskolan, KTH, tagit ett helhetsgrepp och undersöker hur lantbrukarna upplever de hot och brott som de utsätts för och hur det påverkar lantbrukarnas hälsa.

Gemensamt för många av de intervjuade i det här numret är budskapet att ju bättre förberedda vi är på olika krisscenarier, desto lugnare kan vi vara.

Med det önskar jag dig en god läsning!

Annette U Wallqvist

Foto: Viktor Gårdsäter

En kvartalstidskrift om arbetsmiljöforskning publicerad på www.arbetsmiljoforskning.se **Utgivare** Arbetslivsjournalisterna, **Kontakt** red@arbetsmiljoforskning.se Användbart! ges ut med stöd av Forte och Luleå tekniska universitet, LTU.

Redaktion [Anna Holmgren](http://AnnaHolmgren), chefredaktör, Eva Ekelöf, ansvarig utgivare, Enikö Arnell-Szurkos, Anna Hjorth, Ragnhild Larsson, Jonna Söderqvist, Mats Utbult, Annette U Wallqvist **Layout** Lars Ringberg

Omslagsbild Foto: iStock

Användbart!

Terrordåd är exempel på en "extraordinär händelse" som påverkar arbetsmiljön för många. Bilden är från dagen efter terrorattacken på Drottninggatan.

Vi behöver öva för nya typer av kriser

Kriser och katastrofer påverkar arbetsmiljön, men det är alltför vanligt att de som arbetar med krisberedskap inte gör den kopplingen. Det säger Jonas Borell, som är forskare i arbetsmiljöteknik och har doktorerat på samhällets krishantering.

Stora eldsvådor, i skogar och hus. Allvarliga olyckor med många drabbade. Långa elavbrott. Våldsattacker på skolor. Terrordåd. Pandemier med dittills okända virus. Upplopp. Det är exempel på "extraordinära händelser" som

Jonas Borell

påverkar arbetsmiljön för många. Arbetsolyckor finns det oftast rutiner för att hantera när de inträffat, för att lära sig något av och för att sedan bli bättre på att förebygga. Jonas Borell skiljer på olycka, kris och katastrof. En kris är en situation där individerna står inför något som de inte kan hantera. Där tidigare erfarenheter och inlärd reaktionssätt inte räcker. En katastrof i

Foto: Robert Olsson

sin tur är en allvarlig händelse, där det saknas resurser för det som akut behöver göras. Och där belastningen är så hög att det inte längre går att upprätthålla ”normala kvalitetskrav”, trots att de åtgärder som man vidtar är adekvata.

–En olycka kan utlösa en kris, som i värsta fall utvecklas vidare till en katastrof. Så var det med Tjernobyl som började med en arbetsplatsolycka och slutade med en katastrof, säger Jonas Borell.

Minimera uppstartstiden

–Blir vi bättre på att undersöka och lära oss av vardagsolyckor och andra förtretligheter kan vi lättare flytta gränsen för när en olycka orsakar en kris. Vi kan lära oss av små händelser, för att förhindra och förbereda oss för större, säger han.

Det handlar mycket om tid, och om att tidigt bromsa och lindra effekter.

–Vi måste i förväg tänka ut och utforma planer och rutiner, för att minimera tiden det tar att starta arbetet med att tackla krisen, säger Jonas Borell. Också för att kunna arbeta uthålligt. Vi behöver förbereda en realistisk schemaläggning för hur bemanningen ska se ut vid en krissituation och rutiner för att kalla in fler anställda. Planera för vad som ska göras efter krisen, till exempel att låta anställda återhämta sig för att undvika långtidssjukskrivningar.

Saknades beredskapslager

En lärdom av kriser på samhällsnivå de senaste tio, femton åren är att faktorer som ökad privatisering och mer av internationellt beroende, påverkar förmågan att hantera kriser förklarar Jonas Borell:

–Pandemin visade på problem i försörjningsledet med just-in-time-principen, så att det uppstod brist på andningsskydd och annan utrustning. Det fanns inga beredskapslager.

Vi behöver lära oss att känna igen olika typer av larm.

Vi borde öva oftare och ta tillvara på erfarenheterna bättre. Här övar räddningstjänsten i nordvästra Skåne under ett öppet hus.

I början av pandemin blev detta ett arbetsmiljöproblem och det uppstod motsättningar på arbetsplatser om vilken typ av skydd som var tillräckligt bra.

Övning hjälp i kvalitetsarbetet

På många håll, till exempel inom vården, övar man på att hantera kriser.

–Vi borde öva oftare och med högre kvalitet, så att övningarna blir så allmängiltiga och realistiska som möjligt. Och vi får inte vara för smala i våra analyser och slutsatser utan arbeta med flera möjliga händelseförlopp, säger han.

”Det förekommer att samma fel görs i övning efter övning.”

Det förekommer att samma fel görs i övning efter övning. Då har man inte lärt av tidigare erfarenheter.

–En del tycker att övningar är för dyra och tidskrävande. Men bra övningar är också en hjälp i verksamhetens kvalitetsarbete, till exempel genom att testa hur chefer fungerar ihop.

Vi får inte köra bilen utan årlig besiktning. Jonas Borell menar att det hos myndigheter och i arbetslivet också borde finnas en obligatorisk kontroll av kunskap och beredskap inför kriser.

Utrymning och inrymning

En begränsad men mycket praktisk övning, som många deltagit i, är utrymning av en arbetsplats. Men enligt Jonas Borell kan en sådan till synes enkel åtgärd ta farligt lång tid.

–Först tar det tid innan systemet registrerar exempelvis en brand och startar larmsignalen.

Foto: Kristianstads kommun, Cecilia Sandén

Foto: Räddningstjänsten i nordvästra Skåne

Sedan ska människor reagera: "Vilket larm är det?" "Gäller det mig?" "Måste vi gå ut?" De börjar titta sig runt: "Hur gör alla andra?" "Sitter de och tar det lugnt?" "Har några börjat lämna lokalen?" När de bestämt sig börjar de söka efter en evakueringskarta. Sedan finns

"Det gäller ju att se till att inte någon sitter kvar i fikarummet."

människor med rörelsehinder som inte kommer ut så fort, eller med neuropsykiatriska funktions-

nedsättningar som har problem med uppmärksamheten.

–Vi tror kanske att alla går ut direkt. Men så är det inte, säger Jonas Borell.

Snabba evakueringar blir mer och mer aktuellt ju fler kriser vi har. Det gäller att veta vilka larm som finns och hur de låter, brandlarm, någon rycker i larmad dörr, gaslarm, bombflyglarm. Och vart ska vi gå när vi lämnat arbetsplatsen? Var finns återsamlingsplatser och skyddsrum?

–På arbetsplatserna finns det människor som har blivit oroliga av det pågående kriget. Den oron kan vara skäl nog till att vara tydlig med vad som gäller – även om de flesta inte ser något invasionshot i dag. Bara att veta vad som gäller minskar oron och ger människor handlingskraft.

Övningarna tas inte på allvar

Han menar att det genomförs för få utrymningsövningar på arbetsplatserna, och att övningarna inte tas tillräckligt på allvar.

En erfarenhet från våldsdåd i skolor är att det rätta ibland inte är utrymning, utan inrymning. Man söker skydd genom att låsa in sig i ett rum på arbetsplatsen. Men här finns ännu inga rutiner.

–Man kan inte köra brandlarm för att varna alla. Kan man kanske ha en sms-lista beredd för att skicka ut information om inrymning, varför och var och hur? Det gäller ju att se till att inte någon stackare sitter kvar i fikarummet, säger Jonas Borell.

Mats Utbult

Jonas Borell

■ Psykolog och forskare i arbetsmiljöteknik vid enheten för ergonomi och aerosolteknologi vid institutionen för designvetenskaper, Lunds tekniska högskola.

■ Doktorsavhandling 2013: *Lärande för säkerhet. Förbättringar av svenska myndigheters verktyglådor för samhälllig återhämtningsförmåga* – byggd bland annat

på intervjuer med krisansvariga i kommuner och regioner.

■ Har samarbetat praktiskt med krisansvariga, om att utreda och utvärdera.

■ Har haft och har uppdrag för Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, just nu om människor med funktionsnedsättning och krishantering.

Foto: Rachel H/Flickr

Skolor i Uppsala ska börja öva inför allvarliga skoldåd. De ska träna för hot i och utanför skolans område, bland annat inrymning, utrymning och göra motstånd.

Terrordådet ett stresstest för vården

Jason Murphy står mitt i vimlet på Drottninggatan, gågatan i centrala Stockholm. Han lutar sig mot något som ser ut som en jättelik blomkruka, men som i själva verket är ett trafikhinder. Här mejade en terrorist i en vansinnesfärd i lastbil, ner människor en fredagseftermiddag våren 2017. Jason Murphy har studerat hur beredskapssamordnare på akutsjukhus hanterar ett sådant läge.

Hur beredskapen för kriser och katastrofer fungerar påverkar vårdpersonalens arbetsmiljö och hälsa. Därför är det viktigt att akutsjuksköterskor som samordnar åtgärder i ett sådan läge är förberedda och kan agera klokt. Är de det?

–Inte tillräckligt! Min avhandling visar att akutsjuksköterskor tror att de har mer kompetens än de i själva verket har, säger Jason Murphy, som själv är akutsjuksköterska och som disputerade vid Karolinska institutet i januari.

Övning och verklighet

Övningar är en viktig del för att höja kriskunskapsnivån. Jason Murphy har granskat en övning om en terroristattacker som akutsjukhusen genomförde 2016. Huvudintrycket var att deltagarna klarade sig hyggligt. Men ett problem var att deltagarna framför allt reagerade på enskilda och akuta händelser, snarare än att tänka brett och långsiktigt på vad de kunde göra för att minimera skador och problem på akutmottagningarna. De var för reaktiva och för lite proaktiva.

Terrorattacken ett år senare blev ett test på krishantering i praktiken. Flera viktiga svagheter kom upp på bordet, berättar Jason Murphy. Under övningen fick samordnarna kontinuerlig information från regionledningen om vad som hände, men i verkligheten blev det helt tyst därifrån. I stället fanns ett överflöd av uppgifter på sociala medier, som var omöjliga att värdera sanningshalten i. Som till exempel påstådd skottlossning eller explosioner vid Fridhemsplan.

–Desinformation är ett växande problem, konstaterar Jason Murphy.

Impulsbeslut att gå upp i stabsläge

Osäkerheten styrde och ledde till impulsbeslut om att gå upp i katastrofläge (stabsläge) på sex akutsjukhus. Akutpatienter som inte hade livshotande tillstånd skickades hem och arbetet på andra mottagningar ställdes in. Ledig personal kallades in.

–Det kan låta bra att ta det säkra före det

Foto: Mats Utbult

Akutvården behöver öva mer på att hantera osäkerhet, säger Jason Murphy som forskat på krishantering inom vården.

osäkra. Men det innebar risker för patienterna som skickades hem och orsakade stress bland de anställda.

Farligt att vara nöjd

Samordnarna tänkte inte heller på vad som hände i övriga samhället. Kollektivtrafiken stängdes ner, vilket gjorde det svårare för patienterna att åka hem och för extrapersonalen att komma till jobbet.

Snart visade det sig att terrordådet enbart bestod av lastbilens vansinnesfärd, som orsakade tio skadade och fem döda, varav två dog efter några dagar. Det var ett antal som gick att hantera vid sex normalt fungerande akutsjukhus, utan katastrofläge. Man hade i onödan riskerat patientsäkerheten för alla hemskickade.

–Övningarna måste bli mer realistiska och deltagarna måste öva på att hantera osäkerhet. Man behöver öva oftare, och ibland kanske mer begränsat till vissa förlopp, som just att ta ställning till om man ska gå upp i stabsläge eller inte, säger Jason Murphy.

Det kom inte fler övningar. I stället kom det ett nytt verkligt katastrofläge, nämligen pandemin. Övriga många döda och i intensivvård, hårt pressad personal, särskilt inledningsvis.

–När jag i samband med avhandlingen har talat med katastrofsamordnare, säger de att krisberedskapen är sämre nu än vid terrorattacken 2017, säger Jason Murphy. Jag är rädd för att vi blir för nöjda med den beredskap som finns. Då riskerar vi att man inte försöker förbättra sig.

Mats Utbult

”Krisberedskapen är sämre nu än vid terrordådet 2017.”

Anna-Maria Teperi har på basis av sin forskning tagit fram ett verktyg, Human Factor Tool, för att kunna beakta den mänskliga faktorn i säkerhetsarbetet. Verktuget används bland annat i sjöfarten.

Viktigt med beredskap för den mänskliga faktorn

Den mänskliga faktorn spelar en viktig roll i krishantering på arbetsplatserna, visar forskning. Ändå hamnar den lätt i skymundan. Det vill den finska professorn Anna-Maria Teperi ändra på. Hon har tagit fram ett konkret verktyg för att beakta den mänskliga faktorn.

Flygplansolyckan på Teneriffa 1977. Två plan kraschade in i varandra på flygplatsen. 583 människor dog.

Kärnkraftsolyckan i Tjernobyl i Ukraina 1984 med uppskattningsvis 4 000 dödsoffer.

Det är två av många kända och förödande olyckor.

Foto: Piriita Männikkö

Anna-Maria Teperi

–Olyckorna har lärt oss att människors agerande i situationen spelar en central roll, säger Anna-Maria Teperi. Hon är psykolog och professor vid Arbetshälsoinstitutet i Finland.

Många av de förödande olyckorna som skett i historien har gemensamma drag. I sin forskning har Anna-Maria Teperi djupdykt i olyckorna.

–Ofta har det brustit i flera led innan olyckan hänt, säger hon.

Till exempel nämner hon kärnkraftsolyckan i

Tjernobyl. I olycksutredningen kom det fram att ledningen hade en slapp attityd till säkerhet och underskattade riskerna.

–Efter den olyckan myntades begreppet säkerhetskultur av den internationella atomenergiorganisationen IAEA, säger hon.

Flygolyckan där två flygplan krockade på landningsbanan på Teneriffas flygplats berodde i sin tur på bristande kommunikation mellan de anställda i flygledningen och flygplanen. Också andra faktorer spelade in, som att det saknades ett markradarsystem och att skyltarna på landningsbanorna var bristfälliga.

–I kärnkraftsolyckan i Fukushima kunde man se en skillnad i följderna av skadorna beroende på hur situationen hanterades vid de två systeranläggningarna.

Hamnar lätt i skymundan

I 22 års tid har Anna-Maria Teperi jobbat för att hjälpa arbetsplatser att beakta den mänskliga faktorn i sitt arbetsmiljö- och säkerhetsarbete. På basis av sin forskning har hon tagit fram ett verktyg för det här, Human Factor Tool, eller HF Tool.

–Verktyget hjälper arbetsplatser att förutse och förbereda sig för en kris eller olycka, i stället för att enbart lära sig av dem i efterhand.

Ledningen och anställda kan med hjälp av verktyget förutse, förbereda sig och på så vis skapa mentala modeller för hur de ska agera i olika undantags- eller krissituationer. Det handlar om vem som gör vad och hur kommunikationen ser ut, liksom om tydliga anvisningar för vad var och en ska göra.

Säkerhets- och arbetsmiljöarbetet på arbetsplatserna utgår ofta från ett tekniskt perspektiv. Anna-Maria Teperi har märkt att den mänskliga faktorn kan vara svår att sätta fingret på och att den därför lätt hamnar i skymundan. Det vill hon ändra på med hjälp av verktyget.

Forskning visar nämligen att beaktandet av den mänskliga faktorn har betydelse både för hur förberedd en arbetsplats är och på hur väl människorna kan hantera situationen när olyckan väl är framme.

Ett första steg är att tillsammans på arbetsplatsen börja med att se över vilka avvikande situationer som kan uppstå, eller vilka skräckscenarier eller hotbilder som kan finnas.

Tydliga anvisningar och instruktioner

Skräckscenarierna kan vara grunden i att skapa sig en helhetsbild av vilka typer av situationer som kan uppstå. När arbetsplatsen är medveten om dem, kan de dels förebygga dem i den mån det går, och dels förbereda sig ifall det händer.

–Det blir lättare att agera i stunden, när det finns en bild av vem som ska göra vad, med tydliga anvisningar och instruktioner. I ett stressat läge sänks människans kapacitet, och därför är

Foto: Viaggio Rutard/Flickr

Av olycksutredningen efter katastrofen i Tjernobyl framgick att ledningen haft en slapp attityd till säkerhetsarbetet.

det viktigt att det finns tydliga checklistor till stöd för minnet, säger hon.

Den här typen av nytt säkerhetstänk baserat på verktyget har införts vid kärnkraftverk, inom sjöfart och spårtrafik och inom underhållet av flygplan i Finland.

Mänskliga faktorer finns överallt

De mänskliga faktorerna på en arbetsplats handlar om allt från ledningens attityd gentemot risker, ledarskap, hur arbetet är upplagt, tidsbrist, stress, kunskande och kompetens i organisationen, utbildning, anvisningar och instruktioner. Listan kan göras lång. Där det finns människor, där finns en mänsklig faktor.

Anna-Maria Teperi betonar att det inte handlar om att leta efter fel hos individen, eller en persons agerande, utan om att hitta svagheterna i systemen.

Verktyget har utvecklats med tanke på organisationernas förmåga att hantera undantagstillstånd i säkerhetskritiska branscher.

Men det fungerar också för att förbereda sig på en kris eller ett hot som kommer utifrån, som olyckor eller terrorattentat, anser Anna-Maria Teperi.

–Ju bättre var och en vet vad den ska göra om det blir ett undantagstillstånd, desto bättre kan den hantera situationen och desto mindre belastar den oss.

Jonna Söderqvist

Läs mer: På [Arbetshälsoinstitutets](#) hemsida finns en broschyr på svenska om hur verktyget kan användas i sjöfart. Det finns också en broschyr på engelska om hur verktyget kan användas i spårtrafik.

”Där det finns människor finns en mänsklig faktor.”

Krisberedskap är en färskvara

Foto: Ann Powell Groner/Flickr

Erfarenheter från Utöya visar att krisstödet riskerar att inte nå fram till alla, till exempel syskon till drabbade eller omkomna.

Precis som vi måste öva hjärt-lung-räddning regelbundet, måste vi uppdatera våra kunskaper om hur våra hjärnor och själar klarar extrem stress i en krissituation. Sunt förnuft räcker inte när vi i en kris behöver ta hand om oss själva, våra arbetskamrater, och andra som berörs. Och kunskap som vi en gång fått, finns inte självklart kvar när vi behöver den.

Den som säger detta är Sara Johansson, beteendevetare och utbildare, som arbetat i katastrofinsatser som Röda Korset genomfört

”Det gäller att förklara konkret och leda med tydlighet.”

ute i världen. Först som volontär och efter studier till beteendevetare som specialist inom krisstöd, bland annat i Thailand efter tsunamikatastrofen och i översvämningsdrabbade Pakistan.

Hon har erfarenheter från stora evakueringar av civila från krig och från Norge efter terroristdåden 2011. Hon har också arbetat som rådgivare vid internationella Röda Korsets referenscentrum för psykosocialt stöd.

När pandemin bröt ut våren 2020 författade

hon skriften *Krisstöd – vid arbete under extrem stress*.

Den innehåller vetenskapligt baserade råd om vad som är viktigt att tänka på och göra, före, under och efter en svår händelse. Häftet är gratis och finns tillgängligt på nätet. Det riktar sig främst till anställda inom sjukvården och har laddats ner tiotusentals gånger.

Kriser efter krisen

Under ett akut krisförlopp behåller de flesta lugnet och tar hand om sig själva och andra, förklarar Sara Johansson. När människor betar sig konstigt och oförnuftigt, visar det sig oftast genom att de blir passiva, de kan avvakta för länge med att vidta åtgärder.

– Då gäller det att förklara saker konkret och att leda med tydlighet, säger hon.

Ofta är det först efter en kris som människor får problem i varierande grad och en del hamnar själva i kris.

–För en mindre andel personer övergår reaktionerna i sjukdom. Jag träffar ibland människor som har fått otillräcklig hjälp efter en kris, det leder ibland till sjukskrivning i flera månader. Andra upplever att de inte blivit sedda eller uppskattade. Det kan sluta med att de säger upp sig, vilket ju är kostsamt för verksamheten, säger Sara Johansson.

–Det handlar ibland om små saker som att chefen inte hör av sig, och frågar: ”Hur kan vi hjälpa?” Jag tror att många chefer underskattar sin egen betydelse. En del är rädda för att göra fel saker, som att de ska riva upp sår som håller på att läka.

–Det händer att vissa hänvisar allt till företagshälsovården. Ibland behöver man professionell hjälp utifrån. Men det sociala stödet från arbetskamrater och chef är oerhört viktigt inte bara under krishantering, utan minst lika mycket efteråt.

Risk för en giftig kultur

–I vissa yrken, som exempelvis bland läkare, finns ibland en stark norm att du inte ska påverkas psykiskt av svåra händelser, för det ”ingår i jobbet”, säger Sara Johansson. En norm att du som professionell inte ska tala om känslor i samband med en kris.

–Och arbetar du med att hjälpa andra, kan du tänka: ”Hur jag har det och mår är väl ingenting jämfört med hur det är för dem jag ska hjälpa?”.

När den här inställningen härskar i en organisation med en stark hierarki, kan det leda till en giftig kultur där det är svårt att få stöd.

Sara Johansson menar att kunskap om psykologiska reaktioner i samband med kriser borde finnas med i alla grundutbildningar, i

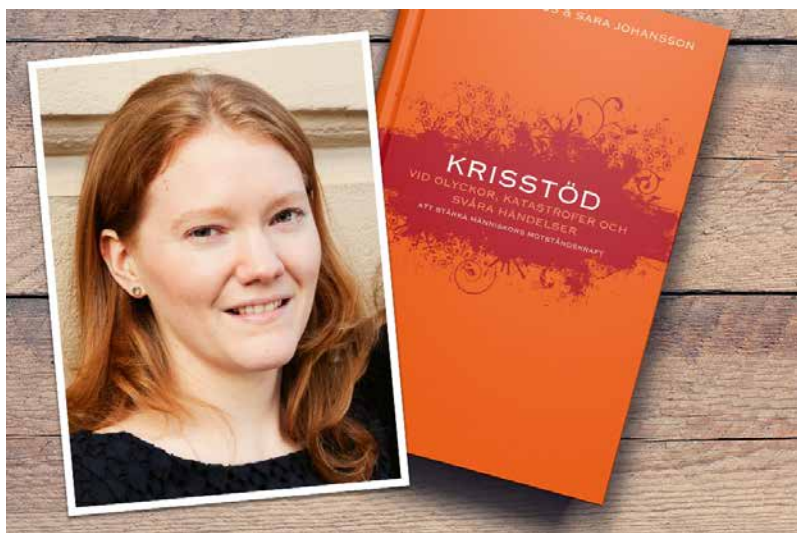

Foto: Mia Carlsson

Sara Johansson har lång erfarenhet av att arbeta med krisstöd. Hon har även skrivit en bok i ämnet.

yrken där man kan förvänta sig sådana situationer.

Och det måste ingå i fortbildning. Detta skulle underlätta för arbetet med att i vardagen bygga ett klimat och en kultur på arbetsplatsen, som gör människor bättre beredda att både under och efter en kris eller katastrof kunna klara hjärnan och själen.

”Många chefer underskattar sin egen betydelse.”

Mats Utbult

Mer lästips: Sara Johansson har tillsammans med Sara Hedrenius skrivit boken *Krisstöd vid olyckor, katastrofer och svåra händelser. Att stärka människors motståndskraft* (Natur och Kultur, 2013).

Några krisråd

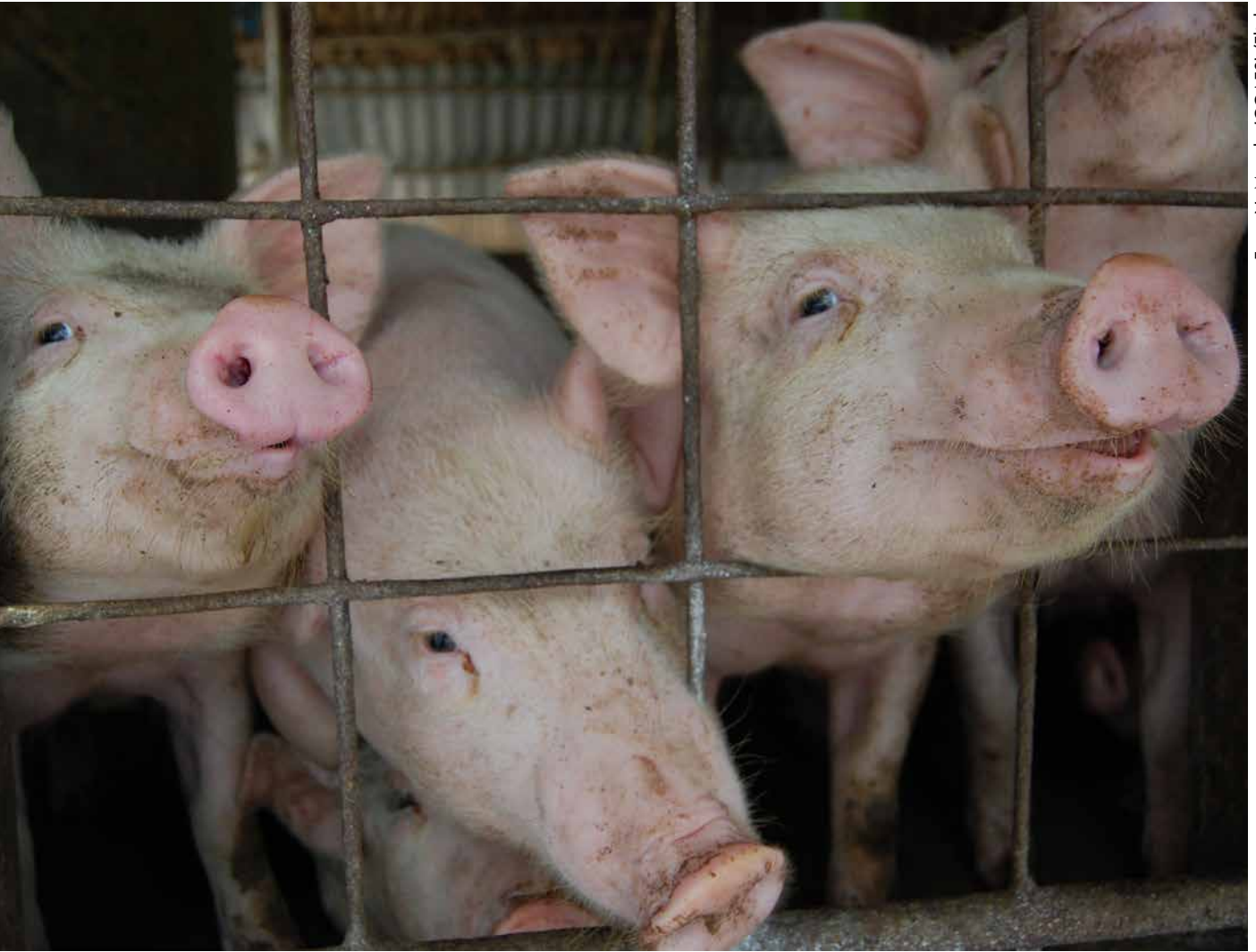
- Undvik ensamarbete i väldigt pressade situationer.
- Främja kontakt och dialog inom arbetsgruppen under krisen – och efter.
- Främja vila – även små pauser är viktiga!
- Chefen måste gå ut och lyssna på de anställda under krisarbetet. Fråga om behoven, snarare än att gissa vad behoven är.
- Det är viktigt att alla känner till att obligatoriska gruppsamtal såsom debriefing inte längre rekommenderas. Köp in kvalificerad hjälp.
- Följ upp efter krisen: Hur mår personalen då? Satsa på hitta dem som har behov av behandling.

Råden hämtade från häftet [Krisstöd – vid arbete under extrem stress](#) som går att ladda ner gratis hos förlaget Paurus.

Foto: Telemal/Flickr

Tsunamin i Thailand 2004 är en händelse som kom att påverka många människor även i Sverige.

I höstas tog sig aktivister in i ett grisstall. Det väckte oro. Det är ett stort psykosocialt arbetsmiljöproblem, enligt forskare vid Sveriges lantbruksuniversitet, SLU.

Djurrättsaktivism oroar Sveriges lantbrukare

Svenskt lantbruk utsätts för djurrättsaktivism. Många av gårdarna har anställda som är oroad. – Det är ett stort psykosocialt arbetsmiljöproblem, säger professor Peter Lundqvist, en av författarna bakom den första vetenskapliga studien om hot och brott i lantbruket.

Det var i höstas som djurskötarna på ett grisstall i södra Sverige plötsligt stod öga mot öga med djurrättsaktivister som hade tagit sig in i stallarna.

Foto: SLU

Peter Lundqvist

– Ingenting hände, aktivisterna försvann, men de anställda tyckte det var otäckt. Vi ser allvarligt på det, säger Jörgen Gustavsson som är ombudsman på djurskötarnas fackförbund Kommunalarbetarförbundet.

Efter händelsen i höstas har Kommunal inte fått kännedom om liknande fall, men det skapade oro bland anställda på närliggande gårdar.

Djurrättsaktivismen tar sig många uttryck. Det kan vara allt från smygfilmer från djurstallarna, klotter på stallväggar till trakasserier på sociala medier, visar ny forskning från Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, och Kungliga tekniska högskolan, KTH.

Det är första gången som forskare tar ett helhetsgrepp på de hot och brott som lantbrukare utsätts för och vilka följder det får för lantbrukarnas hälsa och liv.

– Även om det är få gårdar som drabbas, så blir konsekvensen av fenomenet en rädsla för att vara den som blir utsatt nästa gång. Det är ett stort psykosocialt arbetsmiljöproblem, säger Peter Lundqvist.

Klump i magen

Forskningen har fokus på djurproducenterna, och inte på anställda. Men flertalet djurgårdar har ändå arbetstagare som också berörs.

– Det är många som går runt med en klump i magen, säger Peter Lundqvist.

Camilla Backlund är arbetsmiljöexpert på Gröna arbetsgivare.

Foto: Juliana Fälldin

– Till exempel smygfilmer från ett stall skapar en olustkänsla bland djurvårdarna, som värnar om djuren, säger hon.

Efter att aktivisterna i höstas tog sig in i grisstallarna skickade Kommunals råd till sina medlemmar.

– Backa undan,

konfrontera inte och larma i första hand arbetsgivaren som i sin tur kan polisanmäla, lyder

Foto: Kommunal

Jörgen Gustavssons och Kommunals råd till de anställda.

Som arbetsgivare är oron, eller olustkänslan, viktig att lyfta och hantera med de anställda, betonar Camilla Backlund på Gröna arbetsgivare.

– Tala med anställda

om aktivismen och följ upp hur de mår. Den checken är viktig att göra, säger hon.

Inte många frågor

Gröna arbetsgivare har inte fått så många frågor kring djurrättsaktivism, vilket Camilla Backlund tror kan bero på att lantbrukare främst ser frågan som polisiär.

Men hon betonar att det också är en arbetsgivarfråga när anställda berörs.

Peter Lundqvist lyfter vikten av att företaget satsar på och involverar sin personal i bered-

Foto: News Öresund Johan Wessman/Flickr

Få gårdar drabbas, men konsekvensen blir en utbredd oro vid lantbruken.

skapen och hanteringen. Forskningen visar att djurproducenterna hanterar aktivismen främst med hjälp av brottsbekämpande åtgärder, till exempel genom att sätta upp kameraövervakning eller genom att använda sig av väktarservice.

Om en gård drabbas av aktivism, ska det polisanmälas, understryker både Camilla Backlund och Peter Lundqvist. Men i forskningen framgår att sex av tio lantbrukare inte polisanmäler misstänkta brott.

– Det tyder på ett lågt förtroende för att få stöd och hjälp från samhället, säger han.

Vid kriser eller attentat spelar de samhälleliga resurserna, som polisen, en viktig roll. Att polisen inte kommer inom rimlig tid på landsbygden kan bidra till oroskänslan.

”Om en gård drabbas av aktivism ska det anmälas.”

Enkät om hot mot djurproduktion

■ Sommaren 2020 tillfrågades nära 10 000 lantbrukare om sina erfarenheter av hot, brott och kritik mot djurproduktion.

■ Frågorna som handlade om vilka händelser företagarna utsatts för, om brottsförebyggande och polisiära åtgärder, om myndigheters inspektioner samt om vilket stöd företagarna fått från polis och samhälle.

■ Forskningen gjordes som ett tvärvetenskapligt samarbete mellan arbetsmiljöforskare från Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, och forskare inom kriminologi vid Kungliga tekniska högskolan, KTH.

■ Slutrapporten publicerades våren 2022.

Källa: SLU.

– Det handlar om en större stad-landsbygds-problematik, konstaterar Peter Lundqvist.

Numera har exempelvis polisen i Skåne börjat arbeta mer aktivt med frågor som rör djurrättsaktivism.

Samarbete både med de lokala polismyndigheterna, kolleger i branschen och bransch-

”Polisen har börjat arbeta aktivt med djurrättsaktivism.”

organisationen Lantbrukarnas riksförbund LRF är viktigt för lantbrukare, visar forskningen.

– Tryggheten skapas av många olika delar, säger Peter Lundqvist.

Han tror att flera branscher framöver kan drabbas av aktivism.

Det skulle kunna vara frågan om försvars-industri eller verksamhet som kan ses som miljöförstörande verksamhet.

– Alla branscher behöver i sin riskanalys se över om det finns grupper i samhället som kan ha något emot den verksamhet eller tillverkning som företaget bedriver, säger Peter Lundqvist.

Jonna Söderqvist

Foto: Marcinhermik/Flickr

Minkfarmar hör till de lantbruk som varit utsatta för attentat. 2019 utsattes en minkfarm i Sölvesborg för mordbrand.

Känslan styr krishanteringen

■ I stället för att ha en strukturerad plan för när krisen slår till, låter många arbetsplatser mag-känslan styra. Det visar en [studie från Göteborgs universitet](#).

Planerat och formaliserat arbete med krishantering brukar pekas ut som framgångsfaktorer, men små och medelstora företag arbetar mer oplanerat och reaktivt.

Jonas Fasth, lektor i företagsekonomi på Handelshögskolan i Göteborg har intervjuat 1 000 företagsledare vid små och mellanstora företag om hur de arbetat med krishantering under pandemins inledande månader.

Det visade sig att bara 30 procent av företagen hade en krisplan när pandemin bröt ut. Bara 10 procent av dem som hade en krisplan upplevde att den var till nytta, troligen för att en pandemi inte fanns med som potentiell kris i så många av krisplanerna. Tidigare studier och specialister inom krishantering brukar också lyfta fram öppenhet för medarbetarnas synpunkter som en viktig nyckel för en bra krishantering.

Men studien visar att när krisen slår till tenderar företag snarare att involvera de anställda i mindre grad, trots att det då är viktigare än någonsin att vara öppen för medarbetarnas kunskaper och idéer.

Studien pekar också på vikten av ett systematiskt krishanteringsarbete.

Foto: News Oresund/Flickr

Arbetsmiljöproblem som våld i samband med sjukdom ses ofta som att det ingår i jobbet.

Vårdchefer behöver lära sig förebygga hot och våld

■ Sjukhusorganisationer fokuserar ofta på att förbereda sig på allvarliga men sällsynta händelser. Det leder till att vanligare arbetsmiljöproblem som våld i samband med patienters medicinska tillstånd eller missnöjda besökare inte får samma uppmärksamhet utan ses som något som hör till jobbet. Samtidigt saknar avdelningscheferna stöd och kunskap att förebygga problemen. Det framkommer i forskningsprojektet [Det ingår väl i jobbet](#), vid Malmö universitet.

Så ser arbetsgivarens skyldigheter ut vid kriser och olyckor

Hallå där, Pia Schyberg sakkunnig inom sociala och organisatoriska arbetsmiljöfrågor på Arbetsmiljöverket.

Vilket ansvar har arbetsgivare för beredskap och hantering av kriser?

–Dels att förebygga, i den mån det går, att en kris eller olycka sker och dels att ha rutiner, planera och ordna krisstöd på bästa sätt för att minska konsekvenserna om något händer.

Vilka delar består krisberedskap och krishantering på en arbetsplats av?

–Grunden ligger i det systematiska arbetsmiljöarbetet. Det handlar om att undersöka vilka risker som finns. Alltså vad som kan hända rent fysiskt, som hot och våld och att förebygga riskerna. Sedan handlar det om att se till att ha en beredskap för vad som kan hända, och göra upp rutiner kring vad alla ska göra om det sker.

Den andra viktiga delen är krishantering när

”Jag tycker att det är viktigt att arbetsgivare driver på.”

något hänt och hur en drabbad anställd bemöts och omhändertas. Här kommer första hjälpen in,

och också det psykolo-

giska stödet. Ofta tackar en drabbad nej till professionellt samtalsstöd, men det ska en inte lita på som arbetsgivare. Jag tycker det är viktigt att arbetsgivare driver på, så att den drabbade får ett professionellt stöd.

Vilka föreskrifter behöver arbetsgivaren vara medveten om?

–Det är föreskrifterna om systematiskt arbetsmiljöarbete, om första hjälpen och krisstöd. Också föreskriften om arbetsanpassning kan vara tillämplig till viss del.

Pia Schyberg

Foto: Arbetsmiljöverket

Hur ser en bra beredskap ut?

–Den består av upparbetade rutiner, så att alla vet vad som ska göras.

Vilken betydelse har en bra beredskap?

–Det skapar trygghet och förutsättningar för att kunna minska risken för ytterligare skador.

Finns det brister som ni sett i beredskap eller krisstöd?

–En vanlig brist vi generellt sett är att det kan finnas rutiner men att anställda inte känner till dem. Det är viktigt att informera om rutinerna. En annan brist vi sett vid kriser som drabbar arbetsplatsen är att de inte anmäls till Arbetsmiljöverket. Tillbudsanmälningarna är viktiga att göra och ska göras, så att Arbetsmiljöverket kan göra en inspektion för att förhindra liknande tillbud.

Hur ska arbetsgivare hantera anställdas oro eller rädsla för till exempel kriser eller olyckor?

–Som arbetstagare är det viktigt att veta att arbetsgivaren gör så mycket som möjligt för att förebygga och förbereda sig. Därför ska arbetsgivaren informera sina anställda om vad som görs, och se till att alla vet vad de ska göra om någonting händer. Informera, så att alla vet vad som finns att veta, även om det är en obehaglig sanning.

Jonna Söderberg

[Läs mer om kris och första hjälpen på Arbetsmiljöverket.](#) Där finns bland annat en [broschyr om kris och första hjälpen.](#)

Glöm inte personer med funktionsnedsättning

■ Personer med funktionsnedsättningar förbises ofta i krisberedskapsarbetet. De involveras sällan i beredskapsplaneringen och de betraktas som framförallt sårbara i stället för som en resurs i aktiv krishantering. I det nystartade forskningsprojektet [Från passiv mottagare till aktiv resurs i krishanteringssystemet](#) studeras hur grupper med olika typer av funktionsnedsättning i krisbered-

skapsarbetet kan inkluderas. Projektet kommer att undersöka hur information och kommunikationsvägar kan anpassas för alla i samhället vid kriser och extraordinära händelser. Projektet utgår från så kallat medskapande, vilket betyder att användarna involveras i processen för att deras behov ska tillgodoses. Kunskaperna från medskapandet kan sedan användas för att utforma strategier och riktlinjer för hur krisberedskapsarbetet kan planeras. Projektet är ett samarbete mellan Chalmers, Lunds tekniska högskola och Linnéuniversitetet. Projektet finansieras av MSB.